

VERA VOLUPTAS ERIT VOLUPTATUM CONTEMPTIO: SENEKA APIE MALONUMĄ, LAIMĘ IR LIKIMĄ

Jovita Dikmonienė

Anglistikos, romanistikos ir klasikinių studijų institutas
Vilniaus universitetas

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama Senekos veikaluose Laiškai Lucilijui, Apie laimingą gyvenimą ir Apie Apvaizdą apibrėžta laimės, malonumo ir likimo koncepcija. Keliami klausimai: ką Seneka vadino tikru ir netikru malonumu, dėl ko ragino kovoti ir atlikdavo auspicijas, ar filosofas tikėjo, jog žmogus gali pakeisti savo likimą ir pasiekti laimę? Aptariami Senekos traktatuose dažni kario ir ligonio įvaizdžiai, kuriais filosofas vaizdingai ir emocionaliai perteikė stoikų filosofiją. Daroma išvada, kad Seneka suvokė laimę kaip sėkmingą charakterio tobulinimą. Pagal Seneką, charakteris yra animus dalis, o animus yra Dievo dalis, todėl žmogus turi stengtis būti panašus į mylintį, drąsų, intelektualų karį-filosofą, noriai vykdančią savo vado-Dievo įsakymus. Labiausiai Seneka skatino ugdytis sunkiausiai pasiekiamą dvasinę savybę – tikrą nuolankumą Dievui, kai mylimo ir mylinčio Dievo siunčiamas nelaimės ir skausmą žmogus gali priimti ramiai, išsaugodamas meilę Jam savo širdyje.

Esminiai žodžiai: Seneka, stoicizmas, laimė, malonumas, likimas.

Keywords: Seneca, stoicism, happiness, pleasure, fate.

Senekos filosofiniuose traktatuose galima pastebėti dažnai pasikartojančius autoriaus teiginius, kad likimui nepasipriešinsi, gyvenimas yra kova ir nuolatinis valios bei intelekto stiprinimas. Seneka, kaip ir kiti Antikos stoikai, siūlė atsiduoti lemčiai ir būti pagrobtam likimo, nes likimo pakeisti neįmanoma. Traktate *Apie Apvaizdą* filosofas rašo: „Kokia gerojo vyro savybė? Atsiduoti **likimui**“ (*Quid est boni uiri? Praebere se fato*) (Sen. *Dial.* 1. 5. 8)¹. Kita vertus, Seneka sausio pirmą dieną burdavo ir atlikdavo auspicijas (Sen. *Ep.* 83. 5), valingai siekė tapti laimingas, skatino stojiškai pakelti visas negandas. Jis dažnai

pabrėždavo, kad reikia niekinti atsitiktinę sėkmę: „Niekinkite **likimą**: jam nedaviau ginklo parblokšti sielai“ (*Contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum dedi*) (Sen. *Dial.* 1. 6. 6–7). Tad kyla klausimas, ar Seneka siūlė blogą likimą priimti, atsiduoti jam, susitaikyti su negandomis, ar kovoti dėl laimės?

Šiame straipsnyje, remiantis *Laiškais Lucilijui*, diatribėmis *Apie laimingą gyvenimą* ir *Apie Apvaizdą*, analizuojama Senekos likimo, laimės ir malonumo koncepcija. Straipsnio **tikslas** – atsakyti į klausimus: kas Senekai buvo tikrasis malonumas ir laimė, dėl ko Seneka ragino kovoti ir atlikdavo auspicijas, ar filosofas tikėjo, jog žmogus gali pakeisti savo likimą ir pasiekti laimę?

¹ Vertė Dalia Dilytė. Čia ir toliau cituojama iš: Seneka, Liucijus Anėjus. 1997. *Diatribės*. Vilnius: Pradai.

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt: Ar likimui galima pasipriešinti?

Stoikai, skirtingai negu epikūrininkai, netikėjo atsitiktinumui, manė, kad viskas yra nulemta. Seneka teigia:

Lemtis mus veda, ir pirmoji gimimo akimirka patvarkė, kiek kam lieka laiko. Priežastis priklauso nuo priežasties, ilga aplinkybių eilė tempia privačius ir visuomeninius dalykus; narsiai reikia išverti, nes tai ne atsitinka, kaip kartais manome, o ateina. Jau kadaise nutarta, dėl ko džiaugsiesi, dėl ko verksi, ir nors atrodo, kad atskirų žmonių gyvenimas skiriasi, esmė viena: mes, pradingsiantieji, gauname tai, kas pradings (*Fata nos ducunt et quantum cuique temporis restat prima nascentium hora disposuit. Causa pendet ex causa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit: ideo fortiter omne patiendum est quia non, ut putamus, incidunt cuncta sed ueniunt. Olim constitutum est quid gaudeas, quid fleas, et quamuis magna uideatur uarietate singulorum uita distingui, summa in unum uenit: accipimus peritura perituri*) (Sen. Dial. 1. 5. 7).

Stoikai lemtį / likimą (είμαρμένη, *fatum*) apibūdino kaip kvaliatyvinės būties ir kiekvieno judėjimo pagal nustatytą priežastį tam tikrą grandinę, kuri yra amžina ir nepertraukiama kaip Logo įtaka medžiagai bei turinti pirminę priežastį. Priežasčių grandinės susijusios, nes pasaulis yra vienis (Dilytė 1997, 614). Stoikai teigė, kad pasaulis yra kontinuumas, nuolatos pneumos – dieviškojo *animus* – persmelktas organizmas, todėl viskas vyksta pagal priežasčių ryšį, pagal lemties dėsnį, kurio niekas negali pakeisti².

² Vėlyvosios Stojos (romėniško periodo) filosofai, ypač Seneka, Dievą, kuris stoikams buvo Gamta, Protas, lemtis, personalizavo. Seneka išryškino tokias

Stoikų mokyklos įkūrėjas Zenonas mokė, kad žmogus yra pasaulio dalis. Todėl lengva numanyti, kas yra daugiau: dalis ar visuma, ir kas kam paklūsta: dalis visumai ar visuma daliai. Aišku, kad dalis paklūsta visumai. Todėl kiekvienas iš mūsų paklūsta visatos dėsniams. Būtų juokinga manyti, kad žmogus yra galingesnis už visą pasaulį ir gali daryti su pasauliu, ką tik nori. Yra priešingai: pasaulis mums diktuoja savo valią, numato mums kelią. Tą jėgą, nuo kurios mes priklausome ir kuriai mes paklūstame, kuri veda mus nežinomais keliais, galima vadinti Dievu, lemtimi, dalia. Zenono teigimu, Dievas, protas, lemtis ir Dzeusas yra vienas ir tas pats, jis turi daug vardų ("Ἐν τ' εἶναι θεὸν καὶ οὐδὲν καὶ εἰμαρμένην καὶ Δία: πολλαῖς τ' ἑτέραις ὀνομασίαις προσονομάζεσθαι) (Diog. L. 7. 136). Zenonas Dievą apibūdina kaip gyvą esybę, nemirtingą, protingą, tobulą, [...] ne antropomorfiško pavidalo (Θεὸν δ' εἶναι ζῶον ἀθάνατον, λογικόν, τέλειον [...] μὴ εἶναι μέντοι ἀνθρωπόμορφον) (Diog. L. 7. 147). Pasak Zenono, Dievas gimdo viską, Jis yra visa ko tėvas, tačiau pasireiškia įvairiai, todėl žmonės Jam suteikė įvairių vardų: Dzeusas, Atėnė, Herojus, Hefaistas, Poseidonas, Demetra ir kitus (Diog. L. 7. 148).

Stoikai teigė, kad beprasmiška priešintis mus vedančiam likimui. Mūsų laisvė yra geranoriškai paklusti likimui, nusiraminti ir jį priimti. Seneka cituoja garsią Kleanto mintį: „Klusnius **likimas** veda, tempia – neklusnius“ (*Ducunt volentem fata, nolentem trahunt*) (Sen. Ep. 107. 11)³. Seneka, kaip ir Zenonas, likimą

Dievo moralines savybes, kokias jis norėjo matyti žmoguje (Burton 1909, 358, 368, 369).

³ Vertė D. Dilytė. Čia ir toliau cituojama iš: Seneka, Lucijus Anėjus. 2016. *Laiškai Lucilijui*. Vilnius: Sofoklis.

prilygina Dievo valiai: „Ko negali pakeisti, geriau ištvirti ir nemurmant lydėti Dievą, kurio valia viskas vyksta. Tik blogas karys seka paskui karvedį vaitodamas“ (*Optimum est pati quod emendare non possis, et deum quo auctore cuncta proveniunt sine murmuratione comitari: malus miles est qui imperatorem gemens sequitur*) (Sen. Ep. 107. 9). Pasak Senekos, žmogus negali pakeisti daiktų tvarkos, tačiau yra pajėgus įgyti didžią dvasią (**magnus animus**) ir iškęsti visus sunkumus: „Tegul **likimas** ras mus pasiruošusius ir žvalius. Tokia yra didi, Dievui atsidavusi siela. Ir priešingai, išgama ir menkysta yra tas, kuris spyriojasi ir blogai vertina pasaulio tvarką, kuris labiau norėtų pataisyti dievus negu save“ (*Paratos nos inveniat atque inpigros fatum. Hic est magnus animus qui se ei tradidit: at contra ille pusillus et degener qui obluatur et de ordine mundi male existimat et emendare mavult deos quam se*) (Sen. Ep. 107. 12).

Kaip teigia Pierre'as Hadot, stoikų patirties pagrindas yra „aštus tragiškos, lemties sąlygojamos žmogaus būklės suvokimas“ (Hadot 2005, 150). Šiam Hadot teiginiui paprieštarautume, kadangi, kaip matyti iš cituoto šimtas septinto Senekos laiško, stoikai nesuvokė likimo dėsnių nulemtos žmogaus būties kaip tragiškos, nelaimingos. Visa, kas nepriklauso nuo žmogaus geros valios, stoikams neatrodė reikšminga. Stoikų manymu, žmonės klaidingai siekia gėrybių, kurių negali gauti, ir klaidingai vengia neišvengiamų blogybių, todėl jie ir nelaimingi. Stoikams vertinga yra tik valia daryti gera. Ji visiškai priklauso nuo mūsų ir žmogų padaro ne tik laisvą, nepriklausomą, nepažeidžiamą, atrandantį darną su pačiu savimi, bet ir geriau suvokiantį savo lemtį, gyvenimo tikslą ir Dievą.

Seneka teigia, kad Apvaizda (*providentia*) vadovauja visatai, o Dievas glūdi mumyse (*cum praeesse uniuersis providentiam probaremus et interesse nobis deum*) (Sen. Dial. 1. 1. 1). Todėl filosofas klausia, kokia nauda nuslėpti šį tą nuo žmonių, juk nuo Dievo nieko neužrakinsi, nes Dievas yra persmelkęs mūsų dvasią, Jis yra mumyse (*nihil deo clusum est; interest animis nostris*) (Sen. Ep. 83. 1). Panašiai teigė ir Epiktetas: „[...] mūsų sielos (nes jos yra Dievo dalelytės ir atskalos) yra susietos su Dievu; tad negi ne kiekvieną jų – artimų ir giminių – judesį pastebi Dievas?“⁴ (ἀλλ' αἱ ψυχὰί μὲν οὕτως εἰσὶν ἐνδεδεμέναι καὶ συναφεῖς τῷ θεῷ ἅτε αὐτοῦ μόρια οὖσαι καὶ ἀποσπάσματα, οὐ παντὸς δ' αὐτῶν κινήματος ἅτε οἰκείου καὶ συμφυοῦς ὁ θεὸς αἰσθάνεται;) (Epict. Diss. de Ar. 1. 14. 6).

Stoikų teigimu, Dievas mumyse pasireiškia kaip sąžinė (*conscientia*), kuri nurodo, teisingai ar neteisingai elgiamės. Seneka siūlo pasitikrinti savo sąžinę paprastu būdu. Dešimtam laiške Lucilijui Seneka rašo, kad jei žmogus Dievo meldžia to, apie ką gali viešai kalbėti, tai jo sąžinė šviri, jis yra teisingas ir doras: „[...] žinoki, kad tik tada būsi laisvas nuo visų geismų, kai prašysi Dievą tik to, ko galėsi prašyti garsiai“ (*tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perveneris ut nihil deum roges nisi quod rogare possis palam*) (Sen. Ep. 10. 5). Pasak Senekos, neišmintingas žmogus neturėtų būti paliktas vienas, nes vienvienas gimsta blogi sumanymai, aplanko nedori geismai, atsiskleidžia viskas, kas iš baimės ir gėdos buvo paslėpta. Seneka siūlo Lucilijui neprašyti Dievo

⁴ Vertė Vanda Kazanskienė. Čia ir toliau cituojama iš: Epiktetas. 2014. *Pokalbiai ir vadovėlis*. Vilnius: Alma littera.

jokių malonumų, turtų, sėkmės, bet drąsiai ir dažnai melsti šviesaus proto, sielos ir kūno stiprybės (Sen. *Ep.* 10. 2–4). Filosofas pataria: „[...] gyvenki su žmonėmis taip, tarsi Dievas tave matytų, kalbėkis su Dievu taip, tarsi žmonės tave girdėtų“ (*sic vive cum hominibus tamquam deus videat, sic loquere cum deo tamquam homines audiant*) (Sen. *Ep.* 10. 5). Senekos teigimu, tikras gėris ir laimė kyla „iš grynios sąžinės, iš dorų ketinimų, iš teisingų poelgių, iš atsitiktinamų niekinimo, iš ramaus bei nuoseklaus, neiškrypstančio iš kelio gyvenimo bėgsmo“ (*ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitarum, ex placido vitae et continuo tenore unam prementis viam*) (Sen. *Ep.* 23. 7).

Zenono manymu, lemtis nustato visa ko atsiradimą pasaulyje ir yra priežasčių grandinė, todėl ją galima suprasti ir numatyti. Stoikai (Zenonas, Chrisipas, Atėnodoras, Poseidonijas) tikėjo ateities spėjimu, magiją ir būrimą vadino mokslu. Tik Panaitijas teigė, kad toks mokslas neturi pagrindo (Diog. L. 7. 149). Kaip pastebi Williamas B. Irvine⁵, stoikų fatalizmas buvo nukreiptas į praeitį, bet ne į ateitį. Stoikai neliūdėdavo dėl praeities įvykių, stengdavosi gyventi šia diena ir aktyviai keisti ateitį (Irvine 2009, 61–62).

Seneka pirmą Naujųjų metų dieną visada burdavo savo ateitį (*auspicabar*) (Sen. *Ep.* 83. 5), tad, galima manyti, kad ir jis tikėjo magijos mokslu. *Auspicio*, *atusum*, *ari* reiškia „atlikti auspicijas, burti iš paukščių“. *Laiškuose Lucilijui* Seneka savo būrimą aprašo kaip magijos ritualą, savo *animus* įmagnetinimą, kuris turėjo sustiprinti valią ir pritraukti ateities įvykius. Sausio pirmą dieną Seneka atlikdavo tik tuos darbus (filosofijos skaitymas, rašy-

mas, kalbėjimas, mankštinimasis, grūdini-masis šaltu vandeniu, dvasios stiprinimas saikingu valgymu etc.), kuriuos jis norėjo atlikti visus metus. Darbų ritualas turėjo paveikti tai, ką Seneka vadina *fortuna*. Filosofas buvo linkęs tikėti, kad žmonės, ramiai priimdami likimo išbandymus, didžiąją laiko dalį skirdami išminties mokymuisi, ugdydami dorybingumą, gydydami savo sielą nuo ydų, gali sulaukti atpildo iš Dievo. Apie tai jis rašo šešioliktame laiške Lucilijui: „[...] niekas negali ne tik laimė-gai, bet ir pakenčiamai gyventi neužsiim-damas filosofija [...] Kas nors pasakys: „Ką man padės filosofija, jei yra lemtis? Ką ji padės, jei viskas Dievo valioje? Ką padės, jei viešpatuoja atsitiktinumas?“ (*neminem posse beate vivere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiae studio [...] Dicit aliquis: „quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si deus rector est? quid prodest, si casus imperat?“*)⁵. Senekos atsakymas – mus saugos filosofija. „Ji pa-ragins Dievui mielai paklusti, o **likimui** – atkakliai priešintis. Ji išmokys vykdyti Dievo valią ir kantriai kęsti atsitiktinumas“ (*Haec adhortabitur ut deo libenter pareamus, ut fortunae contumaciter; haec docebit ut deum sequaris, feras casum*) (Sen. *Ep.* 16. 1–5).

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, Da-lia Dilytė žodį *fortuna* verčia žodžiu „liki-mas“, o *fatum* – „lemtis / likimas“, todėl vertime atsiranda tam tikras prieštaravimas ir lieka neaišku, ar likimui vis dėlto rei-kia priešintis, ar jį priimti. Seneka žodžių

⁵ Stoikai teigė, kad pasaulį valdo Dievas ir likimas, o epikūrininkai tikėjo, kad viskas vyksta dėl atsitiktinumo. Lucilijus, kaip galima numanyti, buvo epikūrinin-kas, todėl Seneka dažnai sugretina stoikų ir epikūrinin-kų teiginius, kritiškai žvelgdamas į abiejų filosofinių mokyklų pažiūras, pritardamas tik tiems teiginiams, kurie jo požiūriu yra teisingi.

fortuna ir *fatum* niekada nevartoja sinonimiškai. Jis pabrėžia, kad *fatum* – „lemtis / likimas“ – yra nepermaldaujamas, nes tai dieviškosios valios pasireiškimas, todėl jį reikia priimti, o *fortuna* – „sėkmė / nesėkmė“ – yra kintanti, savo reikšme artimesnė *casus* – „atsitiktinumui“. Todėl Seneka dažnai rašo, kad sėkmę / nesėkmę (*fortuna*) ir atsitiktinumą (*casus*) reikia niekinti, su jais kovoti, o likimą / lemtį (*fatum*) ir Dievą (*deus*) priimti. Lietuvių verstinėje mokslinėje literatūroje stoikų ir epikūrininkų terminai *fortuna*, *fatum*, *animus*, *anima* skirtingų autorių vartojami nevienodai, nėra įgavę pastovios konotacijos, todėl atsiranda prieštaravimų⁶.

Taigi, galima teigti, kad, pagal Seneką, likimui / lemtčiai (*fatum*), t. y. svarbiausiems gyvenime numatytiems įvykiams (kur, kokioje šeimoje, kokios lyties gimsi etc.), nereikia priešintis, nedera pykti dėl nepalankių situacijų. Priešintis reikia atsitiktinei sėkmei ir nesėkmei (*fortuna*), keisti tokius dalykus, kuriuos galima pakeisti (t. y. stojiškai priimti nesėkmes, atsisakyti blogų ir įtvirtinti gerus įpročius, daryti gera). Panašiai rašo ir Ciceronas traktate *De fato*: jei žmogus manys, kad viskas priklauso tik nuo lemties ir nieko neveiks, jis pasidarys inertiškas ir tingus. Pasak Ci-

cerono, kai susergi, neturi taikyti vadinaimo „tingaus sofizmo“ (ἀργὸς λόγος) ir manyti, kad kviesti gydytoją neverta, nes jei lemta likimo mirti, tai mirsi, o jei lemta pasveikti, tai ir be gydytojo pasveiksi (Cic. *De fato*. 12. 28 – 13. 29). Stoikų manymu, žmogus turi sąmoningai formuoti gerus įpročius.

Galima suprasti, kodėl sausio pirmą dieną Seneka burdavo ir atlikdavo gerų darbų ritualą. Filosofas stengdavosi tarsi įmagnetinti savo *animus*, kuris turėjo pritraukti palankią ateitį ir pakeisti ne *fatum*, bet *fortuna*. Juk, pasak stoikų, jei žmogus elgiasi dorai, blogus įpročius keičia gerais, labiau priartėja prie Dievo, jo *fortuna* keičiasi savaiame. Tokio žmogaus gyvenimo aplinkybės tampa palankesnės, jo tikslai aukštesni, labiau nukreipti į sociumo, o ne į asmeninę gerovę, jis linksta bendradarbiauti ir patiria daugiau laimės. Panašiai rašė ir Markas Aurelijus. Jis siūlė nenusiminti, kad labai daug dalykų priklauso nuo lemties, bet džiaugtis, kad nemažai priklauso nuo mūsų pačių: „[...] parodyk tai, kas priklauso tik nuo tavęs: nuoširdumą, rimtumą, ištvermę, abejingumą malonumams, susitaikymą su likimu, pasitenkinimą tik būtiniaisiais dalykais, palankumą kitiems, laisvę, paprastumą, santūrumą, kilnumą“ (ἐκεῖνα οὖν παρέχου, ἅπερ ὅλα ἐστὶν ἐπὶ σοί, τὸ ἀκίβδηλον, τὸ σεμνόν, τὸ φερέπονον, τὸ ἀφιλήδονον, τὸ ἀμεμψίμοιρον, τὸ ὀλιγοδεές, τὸ εὐμενές, τὸ ἐλεύθερον, τὸ ἀπέρισσον, τὸ ἀφλύαρον, τὸ μεγαλεῖον) (M. Aur. 5. 5)⁷.

⁶ Pavyzdžiui, D. Dilytė Senekos *Laiškuose* ir dia-tribėse žodį *animus* verčia „siela“ (Sen. *Dial.* 1. 6. 6–7 etc.), „širdis“ (Sen. *Ep.* 96. 4), *anima* – irgi „siela“ (Sen. *Dial.* 1. 2. 11). M. Račkauskas Lukrecijaus veikale *Apie daiktų prigimtį* žodį *animus* verčia „dvasia“ (3. 94, 104 etc.), *anima* – „siela“ (3. 36 etc.). A. Dambrauskas Vergilijaus *Eneidoje* žodį *animus* verčia „širdis“ (2. 12 etc.) etc. Taigi šie terminai lietuvių verstinėje literatūroje yra nesusisteminti, vartojami sinonimiškai, nesilaikant vieno vertimo varianto. Kita vertus, Dalios Dilytės Senekos filosofijos kūrinių vertimas yra meniškas, įtaigus, nes vertėja nepaprastai taikliai sugeba perteikti „senekišką“ dvasią. Ji, kaip ir Seneka, dažnai rizikuoja pavartodama ypatingesnę žodį dėl išraiškingumo ir noro sujaudinti skaitytoją.

⁷ Markas Aurelijus. 1997. *Sau pačiam*. Vertė Eugėnija Ulčinaitė. Vilnius: Vyturis.

***Vivere, Lucili, militare est:* dėl ko stoikui reikia kovoti?**

Laiškuose Lucilijui Seneka analizuoja, kokios charakterio savybės atveda į laimingą, dorą, garbingą gyvenimą ir kaip jas reikėtų ugdyti, kaip reikėtų kovoti su gyvenimo negandomis ir savo ydomis. Apie gerąsias charakterio savybes trumpai užsimeinama diatribėje *Apie laimingą gyvenimą*. Tai – teisingumas, gerumas, kuklumas, susivaldymas, nuolankumas, paklusnumas Dievui, dorybingumas, drąsa priešinantis skurdui, vargui, pavojui, skausmui, mirčiai ir nesavanaudiškas tarnavimas kitiems: draugams, tėvynei, Dievui.

Pasak Senekos, Dievas nemyli to žmogaus, kuriam atsiunčia ramų ir pilną malonumų gyvenimą. Nelaimingas tas, kuris nepatiria jokių nelaimių. Tokio žmogaus dvasia (*animus*) užmiega, jis nesusimąsto apie savo ydas, tokio žmogaus gyvenimas mažai kuo skiriasi nuo nesąmoningo ir malonaus gyvulio gyvenimo. Devyniasdešimt šeštą laišką Seneka užbaigia linkėdamas iš savo didžios ir geros dvasios (*ego illud magno animo, non tantum bono facio*) **nesėkmės** Lucilijui, sakydamas, kad tegul dievai ir deivės nepadarą Lucilijaus sėkmės sūnumi (*neque di neque deae faciant ut te fortuna in deliciis habeat*) (Sen. *Ep.* 96. 4). D. Dilytė šią citatą verčia taip: „[...] tegu dievai ir deivės nepadarą tavęs likimo numylėtiniui.“ Vis dėlto čia norėtųsi paprieštarauti vertėjai, nes jei Seneka linkėtų Lucilijui blogo likimo, tai filosofo draugas prarastų viltį kovoti su savo ydomis, keistis ir tobulėti, nes likimo pakeisti neįmanoma.

Seneka klausia Lucilijaus ir visų savo skaitytojų, ką jie rinktųsi, jei koks nors dievas leistų rinktis, ar praleisti gyvenimą tarp apsirijėlių, ar karo stovykloje? Ir atsa-

ko, kad stoiko gyvenimas yra kova (*vivere, Lucili, militare est*) (Sen. *Ep.* 96. 5) ir tik tie yra vadinami geriausiaisiais kariais, kurie yra iškentę didžiausias kančias ir nugalėję didžiausius sunkumus⁸. Seneka pavadina bejėgiais paukščiukais tuos, kurie, kitiems vargstant, savo dienas praleidžia beprasmeje ramybėje (*isti quos putida quies aliis laborantibus molliter habet turturillae sunt*) (Sen. *Ep.* 96. 5). Kaip vaistus, stiprinančius dvasią, dialoge *Apie Apvaizdą* Seneka Lucilijui pateikia Demetrijaus pasakymą: „Nėra nelaimingesnio žmogaus už tą, kuriam niekada neatsitinka jokių negandų. Mat jam neleista savęs išbandyti“ (*nihil infelicius eo cui nihil umquam evenit aduersi. Non licuit enim illi se experiri*) (Sen. *Dial.* 1. 3. 3). Vadinasi, Seneka nesuvokė blogų aplinkybių ir nesėkmių kaip žmogui tenkančios tragiškos patirties (skirtingai negu apie stoikus teigia P. Hadot (Hadot 2005, 150)), nes tik sunkumai, pasak Senekos, sudaro prielaidas kovoti, tobulėti ir stiprinti dvasią.

Traktate *Apie Apvaizdą* Seneka įrodinėja teiginį, kad sunkumai, nelaimės, kančios yra naudingos žmogui, nes jas siunčia mus mylintis Dievas. Teisingumas, drąsa, gerumas ir dorumas ugdomi nuolankiai paklūstant Dievui. Pasak Senekos, „kartais gerasis žmogus nuo Dievo tik laiku tesiskiria, jis jo mokinys, varžovas ir tikrasis vaikas, kurį tas didingas gimdytojas, veiklus

⁸ Stoiko-kario, paklūstančio Dievui, įvaizdį savo filosofiniuose raštuose vartojo ne tik Seneka. Šis vaizdinys buvo mėgstamas ir kitų stoikų. Jį randame Epikteto mokyme. Pastarasis rašo, kad stoikai turi prisiekti Dievui, kaip kariai prisiekia cezariui: „Niekados nebūti netikintys, nekaltinti, nesiskųsti, kad ir ką Jis skirtų, noriai viską daryti ir iškęsti, kas neišvengiamą“ (μη ἀπ<ε>θήσειν μηδέποτε μηδ' ἐγκαλέσειν μηδὲ μέμψεσθαι τινι τῶν ὑπ' ἐκείνου δεδομένων μηδ' ἄκοντες ποιήσειν τι ἢ πείσῃσθαι τῶν ἀναγκαίων) (Epict. *Diss. de Ar.* 1. 14. 16).

dorybių sargas, kaip ir visi griežti tėvai, auklėja griežtai“ (*quoniam quidem bonus tempore tantum a deo differt, discipulus eius aemulatorque et uera progenies, quam parens ille magnificus, uirtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat*) (Sen. *Dial.* 1. 1. 5). Todėl norint išugdyti gerąsias charakterio savybes, pasak Senekos, pirmiausia reikia ugdyti nuolankumą Dievui ir tikėti, kad „gerajam vyrui negali atsitikti nieko bloga“ (*nihil accidere bono uiro mali potest*) (Sen. *Dial.* 1. 2. 1). Dievas ugdo drąsą, ryžtingumą, atsiųsdamas negandų, nes gerosios žmogaus savybės atsiskleidžia tik sunkiomis aplinkybėmis, todėl reikia nesiskūsti likimu, bet visa, kas atsitinka, laikyti geru (Sen. *Dial.* 1. 2. 4).

Senekos teigimu, visos nelaimės ir negandos, kurios tenka žmonėms, yra naudingos jiems patiems, net jei jie nenori to pripažinti, taip pat jos naudingos visiems žmonėms. Pasak Senekos, yra naudinga būti išvartam į tremtį, nuskurdintam, palaidoti vaikus, žmoną, būti apjuodintam ir sužalotam, nes kai kuriais žmonėmis Dievas rūpinasi, pasitelkdamas kardą, ugnį, badą ir troškulį: „Nemalonumai naudingi tiems, kuriems tenka, taip pat, Dievaži, kaip kai kurie giriami ir siekiami dalykai yra žalingi jais besidžiaugiantiems, pavyzdžiui, apsirijimas, girtavimas ir panašūs dalykai kenkia, prisidengę malonumo šydu“ (*quaedam incommoda pro iis esse quibus accidunt, tam mehercules quam quaedam quae laudantur atque adpetuntur contra eos esse quos delectauerunt, simillima cruditatibus ebrietatibusque et ceteris quae necant per uoluptatem*) (Sen. *Dial.* 1. 3. 2). Seneka rašo, kad svarbu, kaip pakeli negandas, o ne kokios jos yra. Dievas stipriai myli (*fortiter amat*) geruosius, todėl, anot Senekos, sako: „Tegul

skausmai ir nuostoliai juos kamuos, kad įgytų tikrąją tvirtybę“ (*operibus doloribus damnis exagitentur, ut uerum colligant robur*) (Sen. *Dial.* 1. 2. 6). Ši stoikų teiginį sunkiausia įgyvendinti praktiškai, nes iš mylimo ir mylinčio Dievo (panašiai, kaip ir iš artimo žmogaus) ramiai priimti Jo teikiamą skausmą ir išlikti mylinčiam yra labai sunku. Tai sugebantis žmogus yra tikras stoikas.

Kodėl nelaimės, išstinkančios geruosius vyrus, naudingos kitiems? Pasak Senekos, gerieji vyrai praranda sūnus, išstremiami, žudomi, kartais patys prieš save pakelia ranką, jie kenčia sunkumus, kad pamokytų kęsti kitus. Jie gimę būti pavyzdžiai. Tie, kuriems patinka teisingumas, neturi skųstis likimu (Sen. *Dial.* 1. 6. 2–3). Seneka kaip teigiamus pavyzdžius pateikia Regulo, Katono, Herkulio, Ulikso likimus (Sen. *Dial.* 1. 3. 9; *Dial.* 2. 2. 1).

Filosofiniuose traktatuose ir laiškuose Seneka nuolat kuria gyvenimo kaip kovos įvaizdį. Jis teigia, kad narsumo įrodymas niekuomet nebūna švelnus, nesėkmės mus plaka ir čaižo, bet mes turime išverti, nes tai parodo ne Dievo žiaurumą, bet jo pateiktas sąlygas mums susirungti ir augti (*numquam uirtutis molle documentum est. Verberat nos et lacerat fortuna: patiamur. Non est saeuitia, certamen est*) (Sen. *Dial.* 1. 4. 12).

Pasak Senekos, nereikia norėti visada būti laimingam. Tikras laimės skonis pažįstamas tik kovoje įveikus negandas: „[...] troškimas visada būti laimingam, noras pereiti per gyvenimą su neapkandžiota siela yra antrosios daiktų prigimties pusės neišmanymas“ (*semper uero esse felicem et sine morsu animi transire uitam ignorare est rerum naturae alteram partem*) (Sen. *Dial.* 1. 4. 1). Dėl negandų nereiči-

kia nusiminti. Senekos nuomone, Dievas, pateikdamas sąlygas ką nors nuveikti didžiadvasiškai, ne tik atsiunčia nesėkmių, bet ir globoja tuos, kuriuos nori padaryti kuo garbingiausius. Jei aplinkybės visada bus palankios, nebus jokios pergalės. Juk norint išugdyti stiprią dvasią, reikia tam tikro aplinkybių sunkumo: „[...] vairininką pažinsi audroje, o kari – rikiuotėje“ (*gubernatorem in tempestate, in acie militem intellegas*) (Sen. *Dial.* 1. 4. 5).

Taigi Seneka, teigdamas, kad gyvenimas yra kova, akcentuoja ne beprasmį kovojimo, pasipriešinimo procesą, bet žmogaus mokymosi ir tobulėjimo momentą, nuolat ugdomą sugebėjimą ramiai pakelti likimo ir atsitiktinės nesėkmės smūgius, su meile priimti Dievo siunčiamus išbandymus. Svarbu ne ką, o kaip žmogus pakelia. Gyvenimo išbandymuose stoikas neturi pasiduoti liūdesiui, pykčiui, baimei, suvokti savo būtį kaip tragišką. Kančias jis turi pakelti drąsiai tarsi karys. Pasak Senekos, Dievas, atsiųsdamas negandas, stiprina žmogaus dvasią ir tik kario, o ne atsidavusio malonumams žmogaus, dvasia yra labiau mylima Dievo.

Vera voluptas erit voluptatum contentio:

kas yra tikrasis malonumas?

Traktatuose Seneka labai dažnai vartoja stoiko-kario įvaizdį, tačiau, kaip bebūtų paradoksalu, ne rečiau filosofas naudojasi ir stoiko-ligonio įvaizdžiu. Daug asmeniųjų išgyvenimų Seneka atskleidė *Laiškuose*, kur stoiko-ligonio įvaizdis yra perpintas realių, fizinių Senekos ligų aprašymų vaizdinių, todėl ne visada aišku, ar Seneka save vadina ligoniu tikrąja ar perkeltine šio žodžio prasme. Šią Senekos savybę yra pastebėjęs ir Tacitas *Analuose* (Tac. *Ann.* 14.

56). Tad ką Seneka vadina liga ir kaip tai susiję su malonumu ir laime?

Pasak Senekos, visi žmonės, išskyrus išminčius, yra dvasios ligoniai, nes jų dvasia (*animus*) yra pažeista ydų. Dvasios ligos yra blogesnės už fizinio kūno ligas, nes žmonės nemato savo ydų, jas teisina aplinka ir laikais. Senekos teigimu, niekas nepripažįsta esąs šykštus ar godus, bet sako: „Aš nesu garbėtroška, bet kitaip Romoje neįmanoma gyventi. Aš – ne švaistūnas, bet miestas mėgsta pinigą. Ne mano yda, kad esu ūmus ir kad nepasirinkau teisingos gyvenenos: kalta jaunystė“ (*non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romae potest vivere; non ego sumptuosus sum, sed urbs ipsa magnas inpensas exigit; non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitae: adulescentia haec facit*) (Sen. *Ep.* 50, 3). Seneka klausia, kodėl apgaulinėjame patys save. Juk mūsų blogis glūdi ne išorėje, jis – mumyse ir sunku pasveikti, nes nesijaučiame sergą. Autorius ragina Lucilijų pripažinti save ligoniu ir kasdien gydyti savo *animus*, atsikratyti kokios nors klaidos, suvokti, kad ydos glūdi pačioje žmogaus dvasioje ir nepriklauso nuo susiklosčiusių aplinkybių (Sen. *Ep.* 50. 1).

Diatribėje *Apie laimingą gyvenimą*, skirtoje vyresniajam broliui Novatui⁹, Seneka pabrėžia, kad ydas žmonės dažnai painioja su tikru malonumu: geidulingumą su meile, tinginystę su saikingumu, rajumą su būtinybe valgyti. Minėtus malonumus Seneka prilygina gyvuliškiems instinktams ir pastebi, kad gyvuliams Dievas skyrė daugiau galimybių mėgautis: „[...] gyvulių ir žvėrių pilvas talpesnis“ (*uentris,*

⁹ Novatas tuo metu jau buvo įsūnytas Senekos tėvo draugo Junijaus Galijono, todėl autorius kreipiasi naujuoju vardu – Galijonu.

qui pecudibus ac beluis laxior est) (Sen. *Dial.* 7. 9. 4).

Seneka kritikuoja Epikūro ir jo moki- nių teiginį, kad didžiausias gėris ir dorybė yra malonumas: „[...] garbingas gyvenimas yra malonus, o malonus gyvenimas – garbingas“ (*Itaque negant posse uoluptatem a uirtute diduci et aiunt nec honeste quemquam uiuere ut non iucunde uiuat, nec iucunde ut non honeste quoque*) (Sen. *Dial.* 7. 7. 1). Žodis *voluptas*, pasak Senekos, yra dviprasmiškas, todėl geriau jo atsisakyti. Autorius pabrėžia, kad Epikūro mokslas yra gerbtinas, teisingas, griežtas, tačiau Epikūras malonumui klaidingai taiko tas pačias taisykles, kaip stoikai dorybei, nes yra malonių, bet negarbingų dalykų, o kai kas iš tiesų labai garbinga, bet sunku ir vargiai pasiekama (Sen. *Dial.* 7. 1; *Dial.* 7. 13. 1). Kaip teigia Seneka:

Dorybė – tai didystė, aukštuma, karalienė, pergalė, stiprybė, o malonumas – purvas, vergovė, silpnybė, nepastovumas. Jo vieta ir būstas – landynės ir smuklės. Dorybę rasi šventovėje, forume, kurijoje, ji pirmutinė miesto sienų gynėja, ji dulkėta, įdegusi, sudiržusiais delnais. Malonumas paprastai slapstosi, ieško patamsio, sukinėjasi apie pirtis ir maudykles, apie vietas, bijančias edilo žvilgsnio. Jis išglebęs, silpnas, dvokia vynu ir tepalais, išblyškęs ar pasirausvinęs skruostus, išsitepliojęs dažais (*altum quiddam est uirtus, excelsum et regale, inuictum infatigabile: uoluptas humile seruire, inbecillum caducum, cuius statio ac domicilium fornices et popinae sunt. Virtutem in templo conuenies, in foro in curia, pro muris stantem, puluerulentam coloratam, callosas habentem manus: uoluptatem latitantem saepius ac tenebras captantem circa balinea ac sudatoria ac loca aedilem metuentia, mollem eneruem, mero atque unguento madentem, pallidam aut fucatam et medicamentis pollinctam*) (Sen. *Dial.* 7. 7. 3).

Senekos nuomone, epikūriečiais dažnai save vadina tie, kurie nori ydas – tinginystę, rajumą ir ištvirkimą (*desidiosum otium et gulae ac libidinis uices*) – pridengti geru vardu ir be sąžinės graužimo atsiduoti ne epikūriškam malonumui, kuris kyla iš dorybės ir askezės, bet malonumui, kuris kyla iš jų pačių ydų (Sen. *Dial.* 7. 13. 2). Todėl Seneka laikosi stoikų principų ir vengia žodį *voluptas* vartoti teigiama prasme, pabrėždamas, kad „laimingas tas žmogus, [...] kuriam tikrasis malonumas yra malonumų niekinimas“ (*beatum dicamus hominem eum, [...] cui uera uoluptas erit uoluptatum contemptio*) (Sen. *Dial.* 7. 4. 2). Pasak Senekos, malonumas yra yda, gėdingas dalykas, o tikrą džiaugsmą gali pajusti tik išminčius, kurio džiaugsmas yra pasitikinčios savo dorybe ir teisingumu dvasios pakilimas (*gaudium nisi sapienti non contingere; est enim animi elatio suis bonis verisque fidentis*) (Sen. *Ep.* 59. 1–2).

Vis dėlto Seneka teigia, kad Lucilijaus laiškas suteikė jam daug malonumo (*magnam ex epistula tua percepi voluptatem*), nes Lucilijus valdo žodžius, dėsto mintis glaustai ir dalykiškai, kalba tiek, kiek nori, o išreiškia daugiau negu pasako (*habes verba in potestate, <...> pressa sunt omnia et rei aptata; loqueris quantum vis et plus significas quam loqueris*) (Sen. *Ep.* 59. 1–5). Taigi Seneka žodžius kartais vartoja įprasta, o kartais tik stoikams būdinga prasme. Pagal stoikus, džiaugsmas (*gaudium*) negali virsti savo priešybe, o malonumas (*voluptas*) – tai toks jausmas, kuris staiga gali virsti nemalonumu, nes jį sukelia klaidingas gėrio supratimas. Tad perfrazuojant Senekos žodžius „tikras malonumas bus malonumų niekinimas“, galima būtų pasakyti, kad tikras džiaugsmas bus ydų, kurios atrodo kaip malonumas, niekinimas.

Kita vertus, Seneka, net vartodamas žodį *voluptas* ir reiškdamas savo džiaugsmą dėl Lucilijaus mokymosi progreso, parodo, kad šis jo reiškiamas malonumas yra pastovus, nevirsta priešybe. Visą prasmę Seneka sutelkia ne į žodį. Juk net vartodami žodį „džiaugsmas“ žmonės dažnai jį vartoja „malonumo“ prasme. Prasmė slypi ne žodyje, bet už žodžio, kitaip pasakytume, žodžio dvasioje (*in animo verbi*). Seneka, kaip ir kiti stoikai, reiškdamas džiaugsmą visada jį susieja su dvasios ir proto ramybe bei pastovumu. Pasak Senekos, jei dvasia išlieka rami ir pilna džiaugsmo bet kokiomis aplinkybėmis, vadinasi, ji jau yra kupina tikrosios išminties, priartėjusi prie Dievo, atitrūkusi nuo kūniškų ir materialių dalykų, gebanti priimti likimo skirtus išbandymus. Pierre’as Grimalis taikliai apibūdino šią Senekos stiliui būdingą savybę. Prancūzų mokslininkas teigia:

[Senekai] svarbu ne žodžiai, o tikrovė, žodžiai esą tik jos ženklai; norėdamas sučiupti šią tikrovę, jis išnaudoja visas kalbos galimybes, griebiasi visko, kuo žodžiai veikia klausytojo dvasią, visų puošmenų ir vilionių. Tokios retorikos vienas iš bruožų – kone peržengti jos ribas, neretai mintį perdėti, iškraipyti, kad ji taptų įtaigesnė. Jis pasiekia pačią retorikos viršūnę ir rizikuoja peržengti tikrovės arba skonio ribas (Grimal 1998, 15–16).

Laiškuose ir dialoguose Seneka nuolat kartoja tas pačias mintis ir paaiškina, kodėl taip elgiasi, nes, jo manymu, tik nuolatinis filosofijos dėstymas gali paveikti žmogaus intelektą. Šią Senekos savybę D. Dilytė apibūdina itin vaizdingai – ji nurodo, kad Seneka vis kartoja „pamokymus, idant jie įstrigtų sieloje ir taptų gyvenimo vedliais“ (Dilytė 2016, 8). Panašiai savo idėjas dėsto ir Epiktetas, jis nuolat kartoja tą patį ir su-

kuria dialogą su konkrečiu ar įsivaizduojamu pašnekovu tam, kad paveiktų žmogaus valią, o ne praplėstų žinias (Kazanskienė 2014, 29). Kartais Seneka, Epiktetas, Markas Aurelijus diskutuoja patys su savimi, analizuoja save arba kitą konkretų žmogų, tačiau savo filosofija niekada negydo abstrakčios ligos, jų filosofija visada nukreipta į konkretų žmogų, kad paveiktų jo valią ir intelektą.

Seneka Lucilijui teigia, kad žmogus vieną kartą perskaitęs, kas yra dorybė, negali pasikeisti, nes žinios pralekia tarsi informacijos srautas, nepaveikusias intelekto, kadangi **silpnas intelektas yra ligotas** ir bijo naujovių. Taigi reikia žmogų „priversti to imtis, o paskui gydymas jau nebeskausmingas. Atgaivindamas jis teikia ir malonumo. Visi kiti vaistai pasidaro malonūs tada, kai nebereikia jų vartoti, o filosofija kartu ir sveikatinga, ir patraukli“ (*quia hoc proprium inbecillae mentis atque aegrae est, formidare inexperta; itaque cogenda est ut incipiat. Deinde non est acerba medicina; protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est, philosophia pariter et salutaris et dulcis est*) (Sen. Ep. 50. 9). Filosofiją Seneka vadina maloniais vaistais, o filosofijos pradedantį mokyti žmogų – lignoniu, kuris nuolat turi savyje ieškoti ydų, jas atpažinti, taisyti ir stiprinti savo intelektą. Toks yra teisingas kelias laimės link. Apskritai, pradedant nuo Zenono ir Chrisipo, stoikai vadino ligoiais ir kvailiais visus, kurie nėra pasiekę tikrosios išminties, nors faktiškai išminčiaus idealo negali pasiekti nė vienas žmogus (Graver 2007, 111). Dėl stoikų ir ypač Senekos dažnai vartojamo stoiko-ligonio ir filosofijos-vaistų įvaizdžio Antikos stoikų mokyklos ir dabar vadinamos „gydytojo klinikomis“

(*doctor's clinic*) (Robertson 2013, 51), jų propaguojama apatija – „terapija nuo aistrų“ (*therapy of the passions*) (Nussbaum 1994, 359–401), filosofijos skaitymas ir rašymas – „gydomuoju skaitymu“ (*therapeutic reading*) (Wildberger 2006, 75). Pasak Senekos, pirmas žingsnis pasveikimo nuo ligos link yra suprasti, kas yra yda, suvokti, kaip ji pasireiškia. Tam gali padėti filosofijos žinios, o šių žinių trūkumas neleidžia ligos atpažinti. Šiuo klausimu stoikai sutarė su epikūrininkais, nors pastarieji ir nevadino visų žmonių ligoniais. Pasak Epikūro, „nuodėmės atpažinimas yra gelbėjimosi pradžia“ (*initium est salutis notitia peccati*) (Sen. *Ep.* 28. 9).

Diatribėje *Apie laimingą gyvenimą* Seneka dvasios ligomis vadina geidulingumą, tinginystę, rajumą, puikybę, savi-meilę, kandumą, skundimąsi likimu, neklusnumą Dievui. Visos šios ligos, panašios į malonumus, pasak filosofo, sukelia kančias, liūdesį ir žmogų atitolina nuo laimės, nes malonumų vergu tapęs žmogus tą pačią akimirką patenka ir į kančios vergiją (*quo die infra uoluptatem fuerit, et infra dolorem erit*) (Sen. *Dial.* 7. 4. 4; *Dial.* 7. 15. 4). Autorius retoriškai klausia: „Kaip gali toks žmogus **paklusti Dievui**, ramiai pasitikti visa, kas jam atsitinka, **nesiskusti likimu**, geraširdiškai teisinti savo negandas, jei jis jaučia mažiausią malonumų ir skausmų dilgtelėjimą?! Nebus jis nei tėvynės gynėjas, nei gelbėtojas, nei draugų užtarėjas, **jeigu jam malonumai rūpi**“ (*Quomodo hic potest deo parere et quidquid euenit bono animo excipere nec de fato queri casuum suorum benignus interpres, si ad uoluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? Sed ne patriae quidem bonus tutor aut uindex est nec*

amicorum propugnator; si ad uoluptates uergit) (Sen. *Dial.* 7. 15. 4). Seneka malonumą prilygina aistrai, ydai, ligai. Galima būtų pasakyti ir atvirkščiai, Seneka liga vadina klaidingą žmogaus įsitikinimą, kad laimė yra atsidadymas malonumui. Stoikas turi atpažinti savo dvasios ligas ir gydyti charakterį filosofija ir askeze.

Taigi stoikams laimė (εὐδαιμονία) buvo susijusi ne su laikina nuotaika, bet su gyvenimo būdu. Tik dorai gyvenantis žmogus, ištbulinęs savo charakterį, yra laimingas (Long 2002, 193). D. Robertsono teigimu, εὐδαιμονία reiškia „turėti gerą daimoną / gerą dvasią“, todėl stoikai tikrą laimę siejo su harmonija, kuri įsivyrąja tarp žmogus dvasios ir Dievo valios, kai žmogus sugeba visiškai suderinti savo sprendimus su Dievo jam skirtu likimu (Robertson 2013, 59).

Išvados

Filosofiniuose traktatuose Seneka dažnai vartojo literatūrinius įvaizdžius ir retorines priemones, kurios padėjo vaizdingai ir emocionaliai perteikti stoikų filosofiją. Štai, taip pat ir visus stoikus, Seneka vadino kariais ir ligoniais. Ligonio įvaizdis turėjo paskatinti skaitytojus atpažinti savo ydas, kurios dažnai pačiam žmogui atrodo tarsi malonumai: godumas, tinginystė, rajumas, geidulingumas, pyktis, liūdesys, puikybė. Pasitelkęs kario įvaizdį Seneka ragino kovoti su gyvenimo sunkumais, ydomis, su nepasitenkinimu dėl Dievo siųstų išbandymų.

Seneka, kaip ir visi stoikai, teigė, kad negalima kovoti prieš likimą (*fatum*), tačiau galima keisti gyvenimo būdą, tam tikras aplinkybes ir savo sėkmę (*fortuna*), tapti savo laimės kalviu. Lietuvių verstinė-

je literatūroje atsiranda prieštaravimas – priešintis ar paklusti likimui – dėl sinonimiškai vartojamų *fatum* ir *fortuna* žodžių.

Sausio pirmą dieną Seneka atlikdavo auspicijas. Šis būrimas buvo panašesnis į tai, ką mes dabar vadiname religijos, o ne magijos ritualu, ir nukreiptas ne į savanaudišką likimo dovanų (turto, geros socialinės padėties, šlovės, meilės etc.) pritraukimą, bet į savo valios, askezės, ištvėrmės, noro mokytis ir tarnauti kitiems sustiprinimą. Siekiantiems laimės Seneka siūlė išsikelti tikslą ir jo laikytis: gyventi dėl Dievo, taip ugdant savyje teisingumą ir nuolankumą, tobulinti save, daryti gerus darbus kitiems, savo charakterį formuoti dialektiškai.

ŠALTINIAI

Aurelijus, Markas. 1997. *Sau pačiam*. Vertė Eugenija Ulčinaitė. Vilnius: Vyturys.

Aurelius, Marcus. 1989. *Meditations*. Ed. and transl. by C. R. Haines. Harvard: Harvard University Press (Loeb Classical Library).

Cicero, Marcus Tullius. 1915. *De divinatione, libri duo, libri de fato quae manserunt*. Edidit C. F. W. Mueller. Lipsiae: Teubner.

Epictetus. 1916. *Epicteti dissertationes ab Arriano digestae*. Ed. Henricus Schenkl. Lipsiae: Teubner.

Epiktetas. 2014. *Pokalbiai ir vadovėlis*. Vertė Vanda Kazanskienė, sudarė Antanas Rybelis. Vilnius: Alma littera.

Laertius, Diogenes. 1964. *Vitae philosophorum: Diogenis Laertii vitae philosophorum*. Ed. H. S. Long. 2 vols. Oxford: Clarendon Press.

Lukrecijus. 1964. *Apie daiktų prigimtį*. Vertė Merkelis Račkauskas. Vilnius: Mintis.

Lucretius. 1969. *De rerum natura*. In: Lucretius Carus, Titus. *De rerum natura libri sex*. Ed. J. Martin. Leipzig: Teubner.

Pagal Seneką, charakteris yra *animus* dalis, o *animus* yra Dievo dalis, todėl žmogus neturi būti vienpusiškas, tik geras, mielas ir švelnus, nes taip, pasak stoikų, žmogui nepasireiškia ir pats Dievas. Žmogus turi būti panašus į mylintį, drąsų, intelektualų kari-filosofą, vykdančią savo vado-Dievo įsakymus. Seneka teigė, kad laimė reiškiasi ne per malonumą ir asmeninę naudą, o per moralinį gėrį, kuris turėtų būti prieinamas visiems ir ugdomas ne tik dėl savęs, bet ir dėl visų. Galiausiai Seneka skatino išsiugdyti tik išminčiams pasiekiamą dvasinę savybę – tikrą nuolankumą Dievui, t. y. iš mylimo ir mylinčio Dievo ramiai priimti Jo siunčiamas nelaimės ir skausmą, išsaugant meilę Jam ir būti patenkintam Jo skiriamu likimu.

Seneca, Lucius. Annaeus Iunior. 1965. *Epistolae morales ad Lucilium*. Ed. L. D. Reynolds. Vol. 1–2. Oxford: Oxford Classical Texts.

Seneca, Lucius Annaeus. 1905. *L. Annaei Senecae Dialogorum libri XII*. Edidit Emil Hermes. Lipsiae: Teubner.

Seneka, Liucijus Anėjus. 1997. *Diatribės*. Vertė Dalia Dilytė. Vilnius: Pradai.

Seneka, Lucijus Anėjus. 2016. *Laiškai Lucilijui*. Vertė Dalia Dilytė. Vilnius: Sofoklis.

Tacitus, Cornelius. 1906. *Annales: Cornelii Taciti Annalium ab excessu Divi Augusti libri*. Ed. C. D. Fisher. Oxford: Oxford University Press.

Vergilijus, Publius Maro. 1972. *P. Vergili Maronis Opera*. Ed. Roger A. B. Mynors. Oxford: Clarendon Press.

Vergilijus. 1989. *Eneida*. Vertė Antanas Dambauskas. Vilnius: Vaga.

LITERATŪRA

- Burton, F. Henry. 1909. Seneca's Idea of God. In: *The American Journal of Theology* 13(3), 350–369.
- Dilytė, Dalia. 1997. Paaiškinimai. Iš: Seneka, Liucijus Anėjus. *Diatribės*. Vilnius: Pradai, 608–703.
- Dilytė, Dalia. 2016. Senekos laiškų žinios. Iš: Seneka, Lucijus Anėjus. *Laiškai Lucilijui*. Vertė Dalia Dilytė. Vilnius: Sofoklis, 5–8.
- Graver, R. Margaret. 2007. *Stoicism & Emotion*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Grimal, Pierre. 1998. *Seneka*. Vertė Rasa Balčikonytė. Vilnius: Aidai.
- Hadot, Pierre. 2005. *Antikos filosofija – kas tai?* Vertė Aušra Grigaravičiūtė. Vilnius: Aidai.
- Irvine, B. William. 2009. *A Guide to the Good Life: The Ancient Art of Stoic Joy*. Oxford: Oxford University Press.
- Kazanskienė, Vanda. 2014. Filosofija, mokanti gyvenimo meno. Iš: Epiktetas. *Pokalbiai ir vadovėlis*. Vertė Vanda Kazanskienė, sudarė Antanas Rybelis. Vilnius: Alma littera, 7–30.
- Long, A. Anthony. 2002. *Epictetus: A Stoic and Socratic Guide to Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Nussbaum, Martha C. 1994. *The Therapy of Desire: Theory and Practice in Hellenistic Ethics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Robertson, Donald. 2013. *Stoicism and the Art of Happiness: A Teach Yourself Guide*. London: Hodder & Stoughton.
- Wildberger, Julia. 2006. Seneca and the stoic theory of cognition: some preliminary remarks. In: *Seeing Seneca Whole: Perspectives on Philosophy, Poetry and Politics*. Ed. by Katharina Volk and Gareth D. Williams. Leiden: Brill, 75–102.

VERA VOLUPTAS ERIT VOLUPTATUM CONTEMPTIO: SENECA ON PLEASURE, HAPPINESS AND FATE

Jovita Dikmonienė

S u m m a r y

This article analyzes Seneca's concept of fate, happiness and pleasure based on his *Moral Letters to Lucilius* and diatribes *On the Happy Life* and *On Providence*. It raises the following questions: what did Seneca call true and fake pleasure? What was the cause Seneca exhorted to fight for, and why did he practice the auguries? Did the philosopher believe that man was able to change his destiny and obtain happiness? This article discusses the images of a soldier and sick person, often used in Seneca's treatises, which helped him to convey, in a more vivid and emotional way, the philosophy of the Stoics.

In the article, it is argued that like other stoics, Seneca stated that it was impossible to fight against fate (*fatum*), but one's lifestyles, certain circumstances and luck (*fortuna*) could be changed. It is observed that a certain contradiction appears between the two statements, one of which urges to resist, while the other – to submit to one's fate, due to the synonymously translated words *fatum* and *fortuna* in the Lithuanian translations of Seneca's philosophical treatises.

It is believed that on the first day of January, Seneca practiced the *auguries*, which were more akin to religious (as we call it today) rather than magical rituals. The philosopher used this fortune-telling ritual not to avoid his destiny or correct God's will but rather to strengthen his moral qualities, intelligence, ability to endure asceticism and the strokes of fate.

Finally, conclusions are drawn that Seneca perceived happiness as a successful improvement of one's character. According to him, a human character was part of *animus*, whereas *animus* was part of God; therefore, a person had to make attempts to become like a loving, courageous, intelligent soldier-philosopher willingly implementing the orders of his chief commander – God. Seneca said that happiness, like health, expressed itself through the moral good (righteousness, kindness, modesty, self-control, humility, obedience to God, virtuousness, courage in resisting poverty, misery, threat, pain, death and selfless servicing the others – friends, homeland, God). According to the philosopher, human beings did not feel happy because they sought for personal benefits and pleasures, which he described as sicknesses (sen-

suality, idleness, gluttony, pride, selfishness, acrimony, complaining about fate, disobedience to God). Above all things, Seneca exhorted people to train in themselves a quality most difficult to achieve –

true humility to God, a person's ability to calmly accept adversities and pain as they were sent to him by the loved and loving God without losing love to Him and retaining it in one's heart.

Gauta: 2017-10-16

Priimta publikuoti: 2017-11-17

Autorės adresas:

Jovita Dikmonienė

Klasikinės filologijos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

El. paštas jovita.dikmoniene@flf.vu.lt